

УДК 373.2.01531.17.022.1;316.362

ВИКОРИСТАННЯ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІМ'Ї У ФОРМУВАННІ ЦІННІСНИХ ОСНОВ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНИКА

Бондаренко Н.Б., Крутогорська О.В.

Державний вищий навчальний заклад

«Донбаський державний педагогічний університет»

В статті розкрито актуальність проблеми формування ціннісних основ особистості старшого дошкільника. Значну увагу приділено наступності взаємовідносин сім'ї, дошкільного закладу. Відбувається подальший пошук досконалих механізмів взаємодії суспільного та сімейного виховання. Підкреслюється важливість духовних потреб, повернення до родинних цінностей для результативної взаємодії дошкільного закладу у роботі з батьками у формуванні особистості дошкільника.

Ключові слова: дошкільник, духовність, заклад дошкільної освіти, особистість, педагогічна культура, сімейні цінності, сімейне виховання, суспільне виховання, ціннісні основи.

Постановка проблеми. У вирішенні основних проблем формування особистості з розвиненою духовною основою, підготовкою до життя в сучасному соціумі, готовністю виконувати обов'язки громадянина своєї держави, акцент робиться на інтеграції родинного і суспільного виховання.

Це потребує кардинальних змін в освіті, як важливого чинника розвитку дитини інформаційної епохи. Для розв'язання основних завдань дошкільної освіти, які спрямовані на реалізацію всебічного гармонійного розвитку особистості, необхідно поєднання зусиль сім'ї і педагогів закладу дошкільної освіти. Тому, що загальновідомим є той факт, що саме в дошкільному віці процес формування ціннісних орієнтацій людини тісно пов'язаний з соціалізацією особистості і є найрезультативнішим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні позначено потребою суттєвих змін ціннісних орієнтацій особистості, що визначає нові вимоги до цілей, завдань, змісту та технологій дошкільної освіти. Але головним у центрі уваги педагогічної науки і практики є формування основ особистості. Так, Базовий компонент дошкільної освіти підкреслює, що виховання – є залучення дитини до системи вироблених людством цінностей через формування ціннісного ставлення до дійсності. Підвалини розуміння дитиною добра і зла, краси і потворності закладаються саме в сім'ї і є позиція наукових вчень, які вважають, що сім'я є головною цінністю життя [2, с. 4-19].

Саме потенціал, традиції, досвід родинного виховання, як найбільш природної основи розвитку дитини на всіх її вікових етапах треба зберігати, вивчати і використовувати, удосконалювати роботу із сім'єю та широко залучати батьків до освітнього процесу. Вчені вважають, що тільки завдяки високій культурі спілкування батьків та педагогів закладу дошкільної освіти на принципах поваги, терпимості, такту у вирішенні різних проблем, можна досягти наступності, результативної взаємодії сімейного і суспільного виховання [3; 4; 7].

В. Сухомлинський особливо цінував могутній потенціал мудрості поколінь, що традиційно використовувався у практиці сімейного виховання на позиціях національних стереотипів життя. Відомий педагог значну увагу приділяв залученню батьків, старших роду до виховної діяльності, вчив дітей бути вдячними своїм рідним, усіяло надавати їм допомогу, дарувати свою турботу,

любов, акцентував увагу дорослих на тому, що їх життя, громадянська позиція мають бути прикладом для наслідування власних дітей.

Методологічною основою дослідження означеної проблеми є праці В. Сухомлинського, в яких він радив виховувати дітей так, щоб загальне благо, турбота про інших людей «ставали глибоко особистою, сердечною справою майбутнього громадянина, щоб світ його думок і почуттів не був обмежений споживанням матеріальних і духовних цінностей» [17, с. 303].

Діти старшого дошкільного віку відрізняються особливим сприйняттям, емоційною чутливістю, підвищеною пізнавальною активністю, можливістю образно мислити. Так, психологи [4; 13] стверджують, що саме в цьому віці найбільш інтенсивно розвивається механізм емпатії, прояв милосердя, співчуття, взаємодопомоги. Тому так необхідна інтеграція виховних зусиль сім'ї та дошкільного закладу для формування у дитини певних ціннісних орієнтацій. На думку багатьох вчених, таких як (Аркін Ю., Загік Л., Маркова Т., Островська Л.), які розробили педагогічні засади взаємодії дитячого садка і сім'ї, школи щодо виховання підростаючих поколінь, що батьків і педагогів об'єднує спільна мета – виховання духовної особистості дитини.

Є дослідження, присвячені розкриттю педагогічних умов формування духовної культури особистості дітей старшого дошкільного віку шляхом ознайомлення їх із звичаями, традиціями та обрядами українського народу на засадах родинної педагогіки українців (Барабаш О.); вихованню підлітків в сучасній сім'ї (Журба К. та ін.).

Автори акцентують увагу на тому, що сила впливу дорослих на дитину визначається особливістю дитячою вразливістю, схильністю до наслідування. Тому не можна займатися вихованням формально, жити ізольовано від світу дитини тільки віддаючи накази, розпорядження, перевіряючи, оцінюючи досягнення.

Науковці (Загік Л., Кононко О., Котило В. та інші) підкреслюють шкідливість прояву зневаги та суперечностей, відсутності єдності, педагогічного впливу на становлення особистості дошкільника. Тож необхідність тісної взаємодії двох соціальних інститутів – дошкільного закладу і сім'ї – об'єктивна необхідність. Це, наприклад, підкреслюється зокрема, в Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі»,

де позначено, що «...сьогодні вкрай важливо узгодити позиції та очікування педагогів і батьків, гуманізувати взаємодію, налаштуватися на необхідність професійного та особистісного самовдосконалення» [1, с. 325-332].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз стану взаємодії суспільного та сімейного виховання, який характеризується порушенням історичної спадкоємності між різними поколіннями у виховній практиці, наявністю зневаги та суперечностей, відсутності єдності, педагогічного впливу на становлення особистості дошкільника, свідчить про необхідність пошуку механізмів результативної взаємодії усіх освітніх ланок.

Мета статті. Саме проблемі активізації батьківської педагогіки, пошуку шляхів використання виховного потенціалу сім'ї, переорієнтації батьків з позицій експертів чи спостерігачів діяльності педагога дошкільного закладу на позицію рівноправних партнерів і союзників, присвячена стаття.

Виклад основного матеріалу статті. Проблема формування та удосконалення ціннісних основ особистості особливо в дошкільному віці, як найбільш сензитивному періоді життя людини, є актуальною. Вчені підкреслюють [4; 5; 9; 15], що пошук механізмів формування моральних орієнтирів, загальнолюдських цінностей не залежить від зміни суспільних умов, поколінь, наявності соціально-економічних проблем. Цікавими є дослідження таких вчених як, Костів В., Сергійчик З., Сеульський Р., Стельмахович М., які проаналізували умови, зміст виховання дітей в традиційній українській сім'ї. Було розкрито значення використання педагогічного потенціалу українських народних традицій і обрядів у духовному вихованні дітей (Майборода Г., Мацейків Т., Сявавко Є. та інші) [10; 11; 13; 14].

Сьогодні позначено прикладами агресивності, жорстокості, зневаги до проблем духовності, руйнівним впливом ЗМІ, бажанням людей слідувати низькопробним зразкам зарубіжної культури, забуваючи про своє, рідне, національне, нехтуючи мудрим досвідом виховання дітей в сім'ях наших пращурів.

Так, найкращі педагогічні традиції сім'ї, які споконвіку вважалися найціннішим скарбом, який передавався молодим батькам у спадок, здебільшого втрачені.

Проте, Василь Сухомлинський підкреслював: «Виховує зазвичай сім'я в цілому, її загальний дух, культура людських стосунків. Але хто творить цей дух, цю культуру? Звичайно ж, батьки! Без батьківської мудрості немає виховної сили в сім'ї ... ця сила йде від батьків, у них – її коріння, і джерело» [16, с. 307].

Продовжуючи думку видатного педагога, про роль сім'ї у вихованні дитини, Алла Богуш підкреслює: «Сім'я – це система внутрішньо особистісної взаємодії, яка формує ціннісні орієнтації, систему потреб, інтересів, звичок, поведінку дитини» [5, с. 3-5].

Але, на жаль, достатньо високий рівень освіти батьків не гарантує достатній рівень готовності їх до виховної діяльності, це характеризується не сформованістю їхньої педагогічної культури, відсутністю або поверховим, нечітким усвідомленням мети і завдань, змісту і механізмів виховання дітей дошкільного віку відповідно до їх індивідуальних можливостей, прояву творчості, обдарованості

тощо. Тобто батьки також, як і діти, потребують допомоги, їх треба виховувати, формувати педагогічну культуру, знайомити з кращим досвідом сімейного виховання. У сучасних умовах не існує дієвої системи підготовки молоді до виконання функцій батька, матері, загалом до сімейного життя. Майже не отримують фахової допомоги сім'ї, які мають психолого-педагогічні проблеми, виховують дітей з особливими потребами. Недостатньо проводиться і превентивна робота з батьками, які мають багатодітну родину, або батьки – є інвалідами; і сім'я проживає за межею бідності, батьки не працюють, вживають алкоголь, наркотики, взагалі виживають на рахунок грошової допомоги дітям.

Характерною ознакою часу стало постійне збільшення кількості дітей, які зростають в кризових сім'ях, де виховна практика батьків зводиться до жорстокого поводження з дітьми, мають місце використання фізичних покарань, батьки втрачають авторитет, відносять у сім'ї формальні, а стиль спілкування – диктаторський. Для вирішення цих проблем в Україні здійснюється соціально-педагогічний патронаж сім'ї для надання допомоги родинам, діти яких, з різних причин не відвідують дошкільні заклади. З метою підвищення рівня педагогічної культури батьків необхідно вироблення єдиної стратегії виховання дітей як в умовах сім'ї, так і поза нею через поєднання зусиль держави, дошкільного закладу і сім'ї в інтересах дитини. Значної уваги потребує підготовка педагогів до організації, вибору змісту, форм проведення роботи з батьками з підвищення їх педагогічної культури, формування певного досвіду виховання дітей, що стає системою певних виховних дій дорослих з метою формування ціннісних основ особистості і в подальшому створює фундамент для виникнення батьківської педагогіки.

Головні принципи, чинники батьківської педагогіки розкриті В. Сухомлинським, знайшли втілення у працях сучасних науковців і сьогодні це поняття визначається таким чином, що розкрито увесь спектр виховного потенціалу сім'ї, як-от: «Батьківська педагогіка – полікомпонентне утворення, засноване на традиціях, звичаях, обрядах народної педагогіки, які підтримуються батьками. Вона охоплює принципи, норми, правила, методи і прийоми, а також перевірений віками досвід національного виховання дітей в умовах родини» [5, с. 5]. Отже, педагоги мають будувати взаємодію з батьками вихованців, щоб навчити дорослих любити дитину, виховувати її так, щоб дитина не боялася батьків, вихователя, а поважала, любила їх, прислухалася до порад, наслідувала їх поведінку, стиль спілкування з іншими людьми. Тож, саме підвищення рівня педагогічної культури батьків є запорукою, успіху виховної діяльності сім'ї та дошкільного закладу і саме з цієї позиції необхідно обирати форми роботи з батьками вихованців.

Ми вважаємо за необхідне визначитись у змісті та структурі таких понять як: «педагогічна культура» та «педагогічна культура батьків». Автори сучасних досліджень (Бондаревська Е.) вважають, що педагогічна культура явище багатокомпонентне – це синтез якостей як природних, так і особистих у дорослих людини, яка займається вихованням [6]. Педагогічна культура потім, через пізнання досвіду, традицій та новаторства, самовдосконалення трансформується в педагогіч-

ну майстерність. Таким чином, стиль життя сім'ї, досвід спілкування, традиції, довіра та авторитет батьків, їх суспільно-корисне життя допомагає виховати духовну особистість, підготувати дитину до життя в сучасному соціумі, дати їй щастя. Треба розкривати молодим батькам істину, що головна якість людини – моральність, яка дозволяє вірно будувати взаємовідносини людини з оточуючим світом на основі добра, краси і милосердя.

Стосовно поняття «цінність», «ціннісні орієнтації», або «ціннісні основи», то цінність – це властивості і якості предметів, які можуть мати позитивний і негативний смисл для суб'єкта; цінність – це суб'єктивна значущість (для особистості або групи) властивостей і якостей предмета, явища в конкретній ситуації [6, с. 259-264].

Розмаїття думок та трактувань поняття цінність в науках про людину (філософії, культурології, психології, педагогіці тощо) залежить від різних методологічних установок дослідників, предмету конкретної науки та завдань дослідження.

Щодо ціннісних орієнтацій – це спрямованість особистості до визначених цінностей, і є основою, серцевиною особистості [8]; є регуляторами мотивації [18]; характеризують загальну спрямованість людини на мету та способи дій [2].

Сім'я та педагоги дошкільного закладу мають обов'язково враховувати той факт, що в результаті засвоєних норм в процесі спілкування з оточуючими дитина отримує певну систему ціннісних орієнтацій, які регулюють її поведінку. Тож, разом з іншими (громадськими, суспільними, національними цінностями) важливо використовувати виховний потенціал родинних цінностей як синтезу життєвого досвіду попередніх поколінь, стилю спілкування в сім'ї, світогляду, взаємної моральної відповідальності, прагнення всіх жити в злагоді та гармонії з оточуючим світом.

В традиціях народної педагогіки важливим було вчити дитину доброму, поки вона маленька, надавати їй можливість отримувати зразок добропорядної поведінки старших, шанувати батька, матір, бабусю та дідуся, звертатися ввічливо, люб'язно, пропонувати їм допомогу, виказувати пошану, платити добром за добро. Таким чином, під впливом певних ціннісних орієнтацій сім'ї та суспільства у дошкільника формуються основи духовних цінностей особистості. Дитина вчиться розрізняти «добро» і «зло», засвоює моральні еталони, прилучається до надбань духовної культури свого народу [9, с. 224].

Тож плануючи організацію різних форм роботи з батьками, педагоги дошкільного закладу мають вміло поєднувати у їх змісті дані сучасних наукових досліджень з проблемами виховання дошкільника, та неоціненний вклад народної педагогіки, той досвід виховної практики української сім'ї, який зрозумілий, близький, доступний для наслідування молодим батькам. Через колективні (збори, конференції, клуби для батьків, семінари, семінари – практикуми, тренінги, рольові ігри, квести тощо) та індивідуальні форми організації просвітницької роботи з батьками в закладах дошкільної освіти (консультації, відвідування сімей вихованців, бесіди та ін.) необхідно формувати готовність сучасних батьків до родинного виховання, яке включає: знання історії свого роду, народу, звичаїв, традицій; усвідомлення ролі сім'ї у формуванні ціннісних орієнтацій дитини. Важливим є й зміс-

товне спілкування батьків і дітей на основі спільної діяльності, як вияв морально-психологічної єдності їх у сімейних стосунках. Так, вдома можна запропонувати разом збирати колекцію, займатися фотографуванням, моделюванням, шиттям, приготуванням їжі, сюрпризів рідним, друзям власноруч.

Доброю традицією сім'ї є святкування знаменних подій, приготування святкового столу, подарунків, показ сімейних театралізованих вистав, музичних виступів, використання «ретроспогадів» з дитячого життя дорослих, запрошення на свята старших роду, друзів, сусідів. Коли панує гармонія і злагода в стосунках, існує прояв любові, щирості, тактовності, сердечного ставлення дітей до старших, а дорослих, до кожної дитини, так створюються сензитивні умови для формування ціннісних основ особистості дошкільника, в тому числі шляхом наслідування поведінки дорослих. Створити найсприятливіший мікроклімат для виховання у дітей основ особистості – одне з головних завдань педагогів дошкільних закладів. Для цього необхідно використовувати умови емоційно-насиченої добрими справами атмосфери сім'ї та дитячого садка. Таким чином, відносини мають бути побудовані на основі доброзичливості, взаємоповаги; організовано цікаве, змістовне життя, коли дорослі бережливо ставляться до результатів творчої діяльності дітей, а діти поважають результати праці дорослих. Важливо організувати вправління дитини у прояві турботи, милосердя, уваги до дорослих, ровесників, оточуючого світу. Необхідно активно залучати батьків до спільної діяльності з дитиною не тільки в умовах сім'ї, а й закладу дошкільної освіти. Це можливо через запрошення до участі у святкових ранках, театралізованих дійствах, проведених суботників з благоустрою ділянок, групових кімнат, проведення спортивних змагань, походів до театру, музею; пропонувати виготовляти разом з дитиною саморобки для виставок, подарунки рідним, ровесникам. Такий підхід через активне включення батьків в освітньо-виховний процес дошкільного закладу дозволяє подолати відчуженість між дітьми і батьками, батьками і вихователями, вихователями і дітьми; комплексне використання педагогами оптимальних методів роботи дозволяє підвищити загально-педагогічну та духовну культуру родини, формує інтерес до використання досвіду сімейного виховання; а у батьків та педагогів створюється загальна установка на сумісне вирішення проблем формування ціннісних основ особистості дошкільника.

Висновки. Таким чином, суспільство зорієнтовано на необхідність створити сприятливі умови для підвищення престижу сім'ї, зміцнення її виховних позицій, використання досвіду родинного виховання, бо найважливіші риси особистості дитини, підготовка її до гармонійного життя в сучасному соціумі закладаються саме в сім'ї. Для досягнення результативності взаємодії між суспільним і сімейним вихованням необхідно створити в закладі дошкільної освіти сприятливий мікроклімат, атмосферу взаємної поваги і довіри; постійно підвищувати рівень загальної педагогічної та духовної культури батьків. Необхідно завжди пам'ятати, що педагогів і сім'ю об'єднує одна спільна мета – сформувати духовно-моральну особистість, уміти дати дитині відчуття захищеності, любові та ра-

дості. Дитині потрібно відчувати себе рівноправним членом сім'ї, де її приймають, підтримують, цінують такою, як вона є. Подальшого дослідження по-

требує проблема удосконалення варіативної освіти батьків, пошуку дієвих шляхів оптимізації єдності суспільного та сімейного виховання.

Список літератури:

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» / Під ред. О.Л. Кононко. – 2-ге вид., випр. – К.: Світоч, 2008. – С. 325-332.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) / Дошкільне виховання. – 2012. – № 7. – С. 4-19.
3. Беленька Г. Стратифікація суспільства та діти в ньому / Г. Беленька // Дошкільне виховання. – 2005. – С. 10-12.
4. Бех І.Д. Виховання особистості. Особистісно-орієнтований підхід : теоретико-психологічні засади / І.Д. Бех // Наук. вид. – К.: Либідь, 2003.
5. Богуш А.М. Творення Людини / А.М. Богуш // Дошкільне виховання. – 2018. – № 8. – С. 3-5.
6. Бондаревская Е.В. Методологические стратегии личностно-ориентированного воспитания / Е.В. Бондаревская // Воспитание или встреча с личностью (Избранные педагогические труды в двух томах. – Т. II. – Ростов н/Д: Изд-во РГПУ, 2006. – 504 с.
7. Дуброва В.П. Теоретико-методические основы взаимодействия детского сада и семьи / В.П. Дуброва. – Минск, 1997. – 45 с.
8. Здравомыслов А.Г. Потребности, интересы, ценности / А.Г. Здравомыслов. – М.: Политиздат, 1986. – 224 с.
9. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) / О.Л. Кононко. – К.: Освіта, 1998. – С. 255.
10. Коспів В. Соціально-педагогічна робота з сім'єю / В. Коспів // Соціальна педагогіка. – 2007. – № 3. – С. 57-61.
11. Майборода Г.Я. Соціально-педагогічний потенціал українських обрядів у системі формування морально-духовних цінностей особистості: дис. канд. пед. наук. – Черкаси, 1996. – 193 с.
12. Окса М.М. Формування ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя у процесі вивчення загально педагогічних дисциплін / М.М. Окса // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія. – К.: Пед. преса, 2003. – Вип. 5. – С. 222-225.
13. Піроженко Т.О. Психічний розвиток дитини дошкільного віку: досвід роботи сучасного дошкільного навчального закладу / Т.О. Піроженко. – Запоріжжя: ЛІПС.ЛТД, 2005. – С. 168.
14. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка / М.Г. Стельмахович. – К.: Рад. школа, 1997. – 288 с.
15. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1978. – 283 с.
16. Сухомлинський В.О. Вибрані твори / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1984. – 640 с.
17. Сухомлинський В.О. Народження громадянина / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1980. – 627 с.
18. Тугаринов В.П. Избранные философские труды / В.П. Тугаринов. – 1988. – С. 259-264.

Бондаренко Н.Б., Крутогорская Е.В.

Государственное высшее учебное заведение
«Донбасский государственный педагогический университет»

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА СЕМЬИ В ФОРМИРОВАНИИ ЦЕННОСТНЫХ ОСНОВ ЛИЧНОСТИ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНИКА

Аннотация

В статье раскрыта актуальность проблемы формирования ценностных основ личности старшего дошкольника. Акцентировано внимание на важности достижения преемственности и сотрудничества семьи и дошкольного учреждения. Осуществляется дальнейший поиск механизмов совершенствования взаимодействия общественного и семейного воспитания. Подчеркивается духовная потребность возврата к семейным ценностям для достижения результатов формирования личности дошкольника.

Ключевые слова: дошкольник, духовность, личность, общественное воспитание, семья, семейные ценности, семейное воспитание, педагогическая культура, родительская педагогика, учреждение дошкольного образования, ценность, ценностные основы.

Bondarenko N.B., Krutogorskaya O.V.

State Higher Educational Establishment
“Donbas State Pedagogical University”

THE USING OF THE FAMILY EDUCATIONAL POTENTIAL IN FORMING VALUES OF THE FORMATION PERSONALITY PRESCHOOL CHILDRENS

Summary

The article reveals the actuality problem of personality basic values formation of preschooler. Attention is focused on the importance of achieving continuity in family and pre-school cooperation. A further search is carried out to improve the interaction of family and pre-school education. Emphasized the spiritual need in family values for result achieving pre-schooler's personality formation.

Keywords: preschooler, spirituality, personality, public education, a family, family values, family education, pedagogical culture, parental pedagogy, pre-school education, value bases.